

Психологічні детермінанти ціннісно-орієнтаційного розвитку особистості майбутніх фахівців освітньої галузі

У статті обґрунтовано важливість урахування сутності і специфіки ціннісних орієнтацій майбутніх психологів та соціальних педагогів, їх вплив на особистісний розвиток майбутніх фахівців під час професійного становлення. Крім цього, розкрито розуміння психологічних механізмів та суб'єктивних властивостей ціннісних орієнтацій, що є основоположними чинниками особистісного розвитку майбутніх спеціалістів зазначеного профілю роботи. Встановлено, що особливого змісту у процесі особистісного розвитку майбутніх спеціалістів набирає зміст профдіяльності, який визначає формат та особливості ціннісно-нормативної сфери, глибину переконань і професійних домагань, визначаючи повноту їх суспільної значущості.

Ключові слова: особистість, ціннісні орієнтації, цінності, ціль, інтерес, мотив, потреба, особистісний розвиток.

В статье обоснованы важность учета сущности и специфики ценностных ориентаций будущих психологов и социальных педагогов, их влияние на личностное развитие будущих специалистов во время профессионального становления. Кроме этого, раскрыто понимание психологических механизмов и субъективных свойств ценностных ориентаций, являющихся основополагающими факторами личностного развития будущих специалистов указанного профиля работы. Установлено, что особый смысл в процессе личностного развития будущих специалистов приобретает содержание профдеятельности, который определяет формат и особенности ценностно-нормативной сферы, глубину убеждений и профессиональных притязаний, определяя полноту их общественной значимости.

Ключевые слова: личность, ценностные ориентации, ценности, цель, интерес, мотив, потребность, личностное развитие.

Актуальність дослідження. Проблемі ціннісних орієнтацій як важливому психологічному конструкту особистості майбутнього фахівця освітньої галузі (практичного психолога та соціального педагога) належить одне з провідних місць у дослідженні їх професійного становлення. Ціннісні орієнтації індивіда обумовлюють перетворення внутрішніх вартостей у стимули і мотиви професійної поведінки майбутніх спеціалістів та є одним із чинників готовності до діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної проблеми. Великий вклад у дослідження проблеми цінностей як основної передумови розвитку та становлення особистості зробили як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, котрі обґрунтовують їх сутність, природу та рівні у контексті теоретико-методологічних засад власного підходу до інтерпретації психологічної організації внутрішнього світу особистості.

Цінності, як одне із центральних особистісних утворень, виявляють свідоме ставлення людини до соціальної дійсності. У цій своїй функціональній ролі вони визначають широку мотивацію її поведінки та впливають на всі аспекти діяльності (Б. Г. Ананьєв, Б. С. Братусь, К. Клакхон, І. С. Кон, В. Я. Отрут, М. Рокич). Закономірно, що оволодіння системою цінностей, яка характеризується індивідуалістичним наповненням, набуває статусу життєорієнтаційних принципів та настановлень, котрі нероздільно пов'язані зі спрямованістю конкретної дії (І. Д. Бех, Ф. Ю. Василюк, Г. С. Костюк, О. М. Леонт'єв, С. Л. Рубінштейн, Т. М. Титаренко).

У процесі наукового пошуку вчені (К. О. Абульханова-Славська, Г. Айзенк, Б. Г. Ананьєв, С. С. Бубнова, І. М. Істомін, І. Кант, З. С. Карпенко, Д. О. Леонт'єв, Б. Ф. Ломов, А. Г. Маслоу, К. В. Морріс, Ш. О. Надірашвілі, Г. Олпорт, В. Я. Отрут, М. Рокич, В. О. Ядов та ін.) намагалися сконструювати натуралістичну систему цінностей, яка могла б спиратися на природу людини, виходячи з основоположних тенденцій її становлення і функціонування як особистості, враховуючи впливи соціального довкілля та індивідуальні особливості розвитку.

Хоча різні аспекти проблеми цінностей були предметом багатьох досліджень, проте й досі відсутній єдиний погляд на природу даного поняття. Досить неоднозначно визначаються критерії виміру рівнів цінностей, умови та психологічні механізми їх розвитку. Це зумовлює неоднорідність у розумінні цінностей особистості та їх ролі у професійній діяльності.

Тому, на наш погляд, проведення додаткових досліджень феномена цінностей є актуальними у контексті педагогічної та вікової психології, оскільки виявлені результати можуть сприяти виділенню базових чинників формування психологічної готовності особистості до діяльності у процесі навчання у ВНЗ. Відтак виняткова значущість проблеми зумовила вибір теми наукового дослідження.

Мета дослідження – охарактеризувати стан дослідження поняття, видів, проявів особистісних цінностей в контексті про-

фесійного становлення майбутніх психологів та соціальних педагогів у психолого-педагогічній літературі та систематизувати одержані дані.

Основний виклад матеріалу.

Моделюючи своє майбутнє, особистість, в основному, опирається на соціальні ідеали, які, перетворюючись у систему ціннісних орієнтацій, інспірують її прагнення не лише здобути високу професійну компетентність, а й повністю самореалізуватися за мінливих умов сьогодення (Ж. П. Вірна, В. М. Мицько, Н. І. Пов'якель).

Особистісний розвиток – це постійний процес, який виявляється в цілеспрямованій, безперервній самореалізації потенційних можливостей та здібностей, свідоме вдосконалення себе людиною, а також індивідуальне світосприйняття, яке базується на чіткому розумінні власних цінностей і цілей.

К. Роджерс одним із перших використав термін «особистісний розвиток» для означення поняття повнофункціональності, яке ототожнюється з потребою саморозвитку чи самоактуалізації. В даному контексті ключового розуміння у процесі особистісного розвитку набуває зміст профдіяльності, який визначає особливості функціонування ціннісно-нормативної сфери, повноту суб'єктного визначення поведінки індивіда, його переконань і професійних домагань, визначаючи повноту їх суспільної значущості.

Важливість дослідження вищезгаданої проблеми привернуло увагу вітчизняних та закордонних психологів. Зокрема, розв'язанням проблем функціонування когнітивної, мотиваційної та аксіопсихологічної сфер людини займалися М. Й. Борисевський, В. В. Давидов, Д. Б. Ельконін, У. Найссер, А. Г. Маслоу, Р. Мей, З. С. Карпенко, В. А. Семиченко С. Стернберг, Д. М. Узнадзе, В. М. Ямницький, дослідження єдності свідомості, діяльності, зовнішніх впливів, соціального довкілля та внутрішніх особливостей особистості проводили А. Бандура, І. Д. Бех, В. Джемс, Г. Гельмгольц, С. Д. Максименко, А. В. Петровський, В. А. Роменець, Н. В. Чепелева, вивчення спрямованості особистості у майбутній професійній діяльності психолога-практика проводили Г. О. Балл, М. Я. Басов, О. Ф. Бондаренко, Т. М. Буякас, Л. С. Виготський, В. Вундт, Ф. Дондерс, Л. М. Мітіна, Н. І. Пов'якель, О. П. Саннікова, Н. В. Чепелева, Ю. М. Швалб.

Алізуючи наукові роботи вищезгаданих авторів, можна стверджувати, що мотиваційно-сміслова сфера особистості – це ієрархічна багаторівнева система взаємодіючих складових. До її ком-

понентів можна віднести потреби, інтереси, цілі, ідеали, цінності, життєві орієнтири. Їхня реалізація є запорукою професійної актуалізації майбутніх фахівців психологічної галузі практики.

Спонуканням до обрання людиною певного виду діяльності, в основному, є потреба. Так само, для успішної самореалізації майбутніми фахівцями освітньої галузі (практичними психологами та соціальними педагогами) у психологічній практиці зокрема, базальним чинником повинна бути потреба. Її задоволення знімає мотиваційне напруження, викликає позитивну емоцію та «затверджує» даний вид діяльності, долучаючи його до позитивного досвіду [1; 13; 8; 12].

Суб'єктами потреб можуть бути суспільство в цілому, група та окрема людина. Поділ потреб на соціальні та особисті не заважає помітити між ними взаємний зв'язок. Так, в індивідуальних потребах відбивається сприйнята й усвідомлена особистістю частина суспільних прагнень, які є узагальненим відображенням суспільно значимих цінностей. Соціальні потреби трансформуються в особисті та персоніфікуються у конкретній діяльності. Тому чим повніші особисті потреби членів соціуму, тим різноманітніша, складніша й ефективніша діяльність людини, яка приносить користь суспільству. Відповідно, з урахуванням інтересів та можливостей, відбувається усвідомлення окремим індивідом цих потреб, вони ж зумовлюють особистісну спрямованість студента на оволодіння діяльністю – і навчальною, і професійною.

У наковій літературі можна знайти ряд класифікацій потреб, які визначаються за їх спрямованістю та суб'єктами їх виникнення. А.Г. Здравомислов та В.Н. Сагатовський виділяють три вихідні групи – біологічні, соціальні й ідеальні (або духовні). Біологічні потреби (у їжі, одязі, житлі, захисті та ін.) спрямовані на забезпечення індивідуального та видового існування індивіда. Соціальними автори називають потреби відчуття приналежності до певної особистісно бажаної суспільної групи, в якій людина займаючи певну соціальну нішу, користується прихильністю й увагою, задовольняє прагнення любові та поваги. Духовні – містять у собі потреби пізнання себе, навколишнього світу, свого місця в ньому, змісту і призначення особистого існування на Землі. Розвиток власне соціальних та духовних потреб є чи не найосновнішим завданням суспільства, вирішення якого поставлено перед сім'єю та освітою. Соціальні та духовні потреби (власне людські, які не мають аналогу в світі тварин) – самопізнання, самосвідомість як у розумінні тілесному, так і духовному; реалізація природних і творчих потенціалів, досягнення певного

рівня самодостатності особи. В майбутніх психологів та соціальних педагогів, які відчують духовну потребу у самореалізації та самопізнанні через допомогу соціально дезадаптованим дітям, очевидно, мають бути сформовані на високому рівні альтруїстичні, високоморальні, інтелектуальні складові особистості, які є обов'язковою умовою вдалої практичної діяльності.

Переносячи основні положення концепції мотивації В. Врума на розуміння програми підготовки майбутніх психологів та соціальних педагогів можна стверджувати, що усвідомлення ними власних потреб впливає на інтенсивність мотивації та сприяє підвищенню активності, котра характеризується: самооцінкою результатів поведінки; ступенем впевненості у тому, що ця поведінка призведе до бажаного результату; очікуваннями – особистісною оцінкою досягнення бажаного після виконання певних дій [3;4]. Звідси випливає, що правильний підхід до підготовки студентів згаданого профілю може слугувати вдалій профорієнтаційній роботі із ними та визначенню їх психологічної готовності до роботи із соціально дезадаптованими підлітками, а також сприятиме уникненню від практичної діяльності тих майбутніх фахівців із вказаною категорією дітей, для яких вона буде стресогенною та психологічно не комфортною.

Розглядаючи потреби як об'єктно-суб'єктне явище, яке визначене і надане людині соціальними відносинами, то мотив – явище суто суб'єктивне. Цінності – психологічне утворення, яке об'єднує в собі об'єктивні, суб'єктивні (індивідуалістичні) і соціальні чинники діяльності особистості. Для нормального соціального функціонування потрібне входження людини в діяльність, у якій вона знаходила б зміст і смислове значення свого існування. Звідси випливає потреба у праці, творчості, в якій розкривалися б її основні здібності, таланти. Відсутність цієї фундаментальної людської потреби — основний показник соціальної деформації особистості. З іншого боку, якщо органічні потреби людини виникають поза спеціальним формувальним впливом, то соціальні утворюються лише у процесі настановчого виховання [16].

Ще одним із компонентів ціннісно-орієнтаційної сфери діяльності практичних психологів та соціальних педагогів є інтерес, який в психологічному словнику за редакцією А.В.Петровського та М.Г. Ярошевського визначається як причина соціальних дій, подій, здійснень, що постає за безпосередніми спонуканнями – мотивами, помислами, ідеями, намірами індивідів, котрі беруть участь у цих діях, від імені соціальних груп, організацій, класів [9].

Інтерес – явище характерне лиць людському соціуму та, будучи усвідомленням потреби, воно є безпосередньою причиною людських дій – індивідуальних і групових. Інтерес завжди має вибіркового характер ставлення до предметів і явищ, є результатом усвідомлення їхнього значення та супроводжується певним емоційним переживанням. В цілому інтереси зумовлені приналежністю індивіда до певної соціальної групи, ситуативно спричинені системою її потреб та в кінцевому результаті визначаються генеральною спрямованістю особистості. Вони, паралельно із стимулюванням людини до діяльності, самі формуються в ній. Наявність певних інтересів у студентів є сприятливою передумовою їхньої майбутньої професійної діяльності, розвитку здібностей, успішного навчання та самореалізації у подальшому професійному житті [17].

Щоб усвідомити потреби і інтереси необхідно розглянути ціль як одну із характеристик діяльності людини та елементів її поведінки. Для цілі властиве передбачення індивідом результатів діяльності і шляхів його реалізації за допомогою певних засобів.

Ю.М. Швалб зазначає, що ціннісні орієнтації є базовою основою цілепокладання особистості і в проєктивному варіанті – випереджувальним відображенням дійсності. Крім того, цілепокладання специфічне на різних стадіях становлення професіоналізму [20]. Звідси випливає, що цілі, які постають перед людиною, досягаються нею у діяльності, та є вираженням її загальної спрямованості. Відповідно, знаючи особистісну спрямованість майбутніх практичних психологів та соціальних педагогів, можна передбачати їх професійну спрямованість.

У науковій літературі простежуються три основних підходи до розуміння природи ціннісних орієнтацій. У першому з них – цінності розглядаються поряд з такими поняттями, як думка, уявлення чи переконання (О.О. Ручка, Б. Шлодер [10; 18]). За іншою інтерпретацією індивідуальні цінності або ціннісні орієнтації є різновидом чи аналогом соціальних установок або інтересів (Е.Шпрангер, [21]). Представники третього підходу (Ф.Ю. Василюк, Г.Г. Дилигенський, Б.І. Додонов, Ю.М. Жуков, А.Г. Маслоу [2; 5; 7; 19]) у своїх дослідженнях зближують ціннісні орієнтації з поняттями «потреби» і «мотиву», підкреслюючи їх реальну спонукальну, стимулювальну силу та вивчають їх на перетині когнітивної та мотиваційної сфер особистості.

Основне значення ціннісних орієнтацій полягає у формуванні особистості. Відкриття людиною цінності тотожне віднаходжен-

ню особистістю самої себе. Ціннісні орієнтації – це узагальнені уявлення людей про цілі і норми своєї поведінки, це існуючі у свідомості кожної людини орієнтири, з якими вона узгоджує свої дії. Очевидно, що уявлення про власне майбутнє пов'язане з цінностями. Тому самовизначення фокусується у ціннісно-орієнтаційній сфері особистості, спрямовується потребою самовдосконалення, у якій центральне місце займає проблема сенсу життя.

Отже, реалізація індивіда в суспільстві відбувається через самовизначення і заняття активної позиції стосовно життєвих цінностей. Відповідно професійна ідентифікація та особистісне самовизначення мають ціннісно-сміслову природу, згідно з якою ціннісні орієнтації дають змогу проектувати власні претензії і домагання на майбутнє. На основі самовизначення особистості виробляються вимоги до обраної професійної сфери, здійснюється фахове становлення майбутнього спеціаліста. Загалом особистісне самовизначення має ціннісно-сміслову організацію, що сприяє активному обранню людиною своєї позиції щодо суспільно виробленої системи ціннісних орієнтацій та окресленню на цьому підґрунті змісту свого існування [14; 15].

У ціннісних орієнтаціях розкривається життєва позиція людини, її моральна зрілість, креативність, інтелект, воля, внутрішня культура, які формуються навколо таких базових психологічних структур, як активність, самосвідомість, саморегуляція. Тому, щоб помітити у студентові майбутнього психолога чи соціального педагога, спрограмувати процес його поетапного становлення як професіонала, необхідно заповнити його соціальні, ділові, інформаційні, духовні зв'язки і взаємини з високофаховим довкіллям. Реалізація вищевказаного може значно позначитись на самосвідомості молодшої людини, яка пов'язала себе із роботою, яка нерозривно пов'язана із допомогою людям.

Висновки. Процес перетворення студента у майбутнього висококваліфікованого спеціаліста практичного психолога чи соціального педагога, готового прийняти виклики роботи, це, з однієї сторони, перш за все цілеспрямована реалізація його потенційних можливостей, здібностей і талантів, з другої – формування особливого, індивідуального життєсприйняття, вміння розуміти власні цінності і цілі, будувати гармонійні взаємини, відчувати повноту й осмисленість життя і задоволення від наданої людям допомоги та нарешті формування потреби до самовдосконалення.

Особливого змісту у процесі особистісного розвитку майбутніх спеціалістів набирає зміст профдіяльності, який визначає

формат і особливості ціннісно-нормативної сфери, глибину переконань і професійних домагань, визначаючи повноту їх суспільної значущості.

Список використаних джерел

1. Антилогова Л.Н. Психологические механизмы развития нравственного сознания личности / Л.Н. Антилогова. – Омск, 1999. – 184 с.
2. Василюк Ф.Е. Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций) / Ф.Е. Василюк – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 200 с.
3. Вірна Ж.П. Мотиваційно-сміслова регуляція у професіоналізації психолога: Дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.01 / Жанна Петрівна Вірна; Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2004. – 437 арк.
4. Дмитерко-Карабин Х.М. Вплив смисложиттєвих орієнтацій на мотиваційну готовність до професійної діяльності майбутніх психологів: Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Х.М. Дмитерко-Карабин; Прикарпатський ун-т ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2004. – 286 арк.
5. Додонов Б.И. Эмоция как ценность / Б.И. Додонов. – М.: Педагогика, 1978. – 272 с.
6. Здравомыслов А.Г. Потребности, интересы, ценности / А.Г. Здравомыслов – М.: Политиздат, 1988. – 222 с.
7. Маслоу А.Г. Мотивация личности / А.Г. Маслоу. – СПб.: Евразия, 1999. – 478 с.
8. Морогин В.Г. Экспериментально-психологическое исследование ценностно-потребностной сферы личности (теория и практика): Автореферат дис. ... д-ра психол. наук / В.Г. Морогин – Новосибирск, 1999. – 45 с.
9. Психология. Словарь (2-е издание) / [под общей ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского]. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
10. Ручка А.А. Социальные ценности и норма / А.А. Ручка – К.: Наукова думка, 1976. – 151 с.
11. Сагатовский В.Н. Системный подход к классификации ценностей / В.Н. Сагатовский // Научные исследования и человеческие потребности / ВНИИ системных исследований. – М.: Из-во ВНИИ СИ, 1979. – 119 с.
12. Тихомандрицкая О.А. Особенности социально-психологического изучения ценностей как элементов когнитивной и мотивационно-потребностной сферы. (Методические

- аспекты) / О.А. Тихомандрицкая, Е.М. Дубовская // Мир психологии. – 1999. – № 3. – С. 80-90.
13. Узнадзе Д.Н. Общее учение об установке / Д.Н. Узнадзе // Хрестоматия по психологии: Учебное пособие для студентов пединститутов: [сост. В.В. Мироненко, под ред. А.В. Петровского]. – М.: Просвещение. – 1978. – С. 101-108.
  14. Филиппов А.А. Профессиональная ориентация и профессиональное самоопределение личности / А.А. Филиппов, Л.Л. Кондратьева // Активность личности в общении и профессиональное самоопределение. – Л.: Прогресс, 1976. – С. 65-76.
  15. Франк С.Л. Духовные основы общества / С.Л. Франк. – М.: Республика, 1991. – 511 с.
  16. Фурман А.А. Категоріальний апарат аксіосфери як проблема теоретичної психології / А.А. Фурман // Вітакультурний млин: Методологічний альманах. – 2007. – Модуль 6. – С. 43-46. – 0,25 др. арк .
  17. Фурман А.А. Ціннісно-орієнтаційні чинники особистісного розвитку майбутніх психологів: Дис. ... к-та психол. наук. – О., 2009. – 225 с.
  18. Холл К.С. Теории личности / К.С. Холл, Г. Линдсей. – М.: «КСП+», 1997. – 720 с.
  19. Хьелл Л. Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб.: Питер-Пресс, 1997. – 608 с.
  20. Швалб Ю.М. Психологические модели целеполагания / Ю.М. Швалб. – К.: Стилос, 1997. – 240 с.
  21. Шпрангер Э. Основные идеальные типы индивидуальности / Э. Шпрангер // Психология личности. Тексты / [под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, А.А. Пузыря]. – М.: МГУ, 1982. – С. 55-60.
  22. Юнг Н.В. Психологічні особливості ціннісних орієнтацій підлітків, груп підвищеної психологічної уваги): Автореферат дис. ... канд. психол. наук / Н.В. Юнг. – Одеса, 2006. – 16 с.
  23. Яницкий М.С. Ценностные ориентации личности как динамическая система / М.С. Яницкий. – Кемерово: Кузбассвузиздат, 2000. – 204 с.

The paper studies the importance of taking into account the nature and specifics of value orientations for future psychologists and social workers, their impact on personal development of future professionals during their professional development. In addition, the preconditions for psychological

mechanisms and subjective value properties, which are fundamental factors in personality development of future specialists of this type of work. It is found that a special meaning for the personal development of future professionals has the content of their professional activity content that defines the format and characteristics of value-normative scope, depth, beliefs and professional ambitions, determining the completeness of their social significance.

Keywords: personality, values, values, purpose, interest, motive, need, personal development.

Отримано: 15.09.2012 р.

УДК 159.9

А.О.Яцюрин

ПОНЯТТЯ ТА ІДЕЇ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ, НЕОБХІДНІ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КРЕАТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ: АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ

У статті проаналізовано наукову теоретичну літературу з проблем творчості та креативності. Окреслено особливості обдарованої особистості, проаналізовано риси, які характеризують діяльність обдарованої дитини. Встановлено, що у своїй основі «творчий процес» – це такий, в результаті якого виникає дещо, що не міститься у вихідних умовах задачі чи ситуації, що, насамперед, передбачає творення нового, а творчість сама по собі достатньо суб'єктивна і передбачає, що людина набула здатності скористатися можливостями свого творчого потенціалу, креативністю тощо. Описано дослідження, які окреслюють структуру творчого потенціалу особистості.

Ключові слова: творчість, креативність, обдарована особистість, риси діяльності обдарованої дитини, творчий потенціал особистості.

В статье проанализирована научная теоретическая литература по проблемам творчества и креативности. Определены особенности одаренной личности, проанализированы черты, которые характеризуют деятельность одаренного ребенка. Установлено, что в своей основе «творческий процесс» – это такой, в результате которого возникает нечто, не содержащее в исходных условиях задачи или ситуации, прежде всего